

Бошко Ј. Сувајцић¹
Филолошки факултет
Универзитета у Београду
bosko@fil.bg.ac.rs

https://doi.org/10.18485/ai_filip_visnjic.2018.6
821.163.41.09-13:398 Вишњић Ф.

ВИШЊИЋ И БИБЛИЈА

Вишњић је свој епски свет изградио на основу елемената епске формулативности, митолошких елемената, историјске свести о значају догађаја чији је сведок и савременик био, али и на изграђеном етичком кодексу који у знатној мери кореспондира са универзалним хришћанским начелима.

Кључне речи: Филип Вишњић, епска песма, хришћански кодекс, историја, Библија, мит.

У предговору („Предсловје“) за *Народну српску пјеснарицу* из 1815. године Вук се захвалио „за нове јуначке слѡпцу Філіпу Вишњићу (изъ Медъаша отъ Бієльине), а за све остале јуначке Тешану Подруговићу изъ Херцеговине“ (Вук, Пјесмарица: 141). Најважније податке о Вишњићу Вук је дао у своме „рачуну од пјесама“, у предговору четвртој књизи песама лајпцишког издања:

Чујући ја, да он зна лепи песама, особито од Кара-Ђорђијна времена, добавим га у Шишатовац 1815. године (пошто ме Подруговић остави), те онде од њега препишем како ове песме, које су штампате, тако и још

1 Ова студија је настала као резултат рада на пројекту „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду“ (бр. 178011) Института за књижевност и уметност у Београду, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

три од Кара-Ђорђијна времена, које сам оставио, да њима, ако Бог да здравља, зачиним *пету* књигу. Ја за цело мислим, да је ове све нове песме, од Кара-Ђорђијна времена, Филип *сам певао*. Како ми је казивао, он је ослепио у младости од богиња, и по том је ишао не само по целој Босанској пашалуци, него и у Скадар, те просио певајући уз гусле. (Вук СНП IV: 395)

И касније се, нажалост безуспешно, Вук код Мушицког упорно распитује о „Слијепцу Филипу“:

„Писао ми е Соларићъ скоро и питао ме есте ли Вы готови са Словенским словаремъ. Я самъ му одговорио да ћете бити скоро готови. Алекса Вашъ долазио ми е едномъ и здраво е. У другој половини одговора надам се да ћете ми послати оне Косовске прѣсне од Шлѣпце Гргуревачке. Еда е Слиѣпацъ Филипъ долазио ту послѣ мене? Пишите молимъ Васъ Јови Миоковићу у Београдъ и оцу Аћиму у Зворникъ. Другић ћу Вам' путъ послати мое мнѣнiе о Вашим' Одама (што се езыка тиче), а Вы медьутимъ прѣвайте што више можете. Поздравите ми Г. Фрушића, Борића и нѣгове домашнѣ, и Ваше братство.“ (Исто, бр. 110, стр. 353; подвукао Б. С.)

Вук Караџић пише Лукијану Мушицком у Шишатовац, у писму од 9/21. фебруара 1817. године:

[...]

Дозовите Филипа Слиѣпца (ако није отишао у Србију) па га запытайте колико има како е ослѣплѣо, и одашта; и остала сва нѣгова приключенiя (н. п. кадъ се оженiо, докле е путовао и шта му се знаменито догадъало и т. д.) па напишите, те нам' пошљите (то особито жели Гд. Копытаръ). Врло бы добро было, кадъ бы га могли измоловати

сњ гуслима. Ово дана е изишла у Прагу една књижица Чешка, под њ именом њ прџстонародна Србска муза (превод њ прџсама); док' више добиемо послаћемо Вам њ едну“ (бр. 145, стр. 419).

Основни биографски подаци о слепом гуслару добро су познати, и више пута навођени (Панић Суреп 1967; Недић 1990; Матицки 1982; Зуковић 1994; Сувајџић 2010, Кнежевић 2012). Они показују како изузетан појединац, обдарени певач, стасава са изузетним догађајем у свести савременика и прераста у симбол једног времена.²

Нешто млађи Филипови савременици забележили су да, у Вишњићевим песмама, „нигде наћи се неће ругоба, лични мржња, неистине и клевета, као што се то код други песника, на жалост окати, налази“ (Ненадовић 1884: 581).

Слепи гуслар је у низу својих песама показао изграђени етички кодекс у складу са хришћанском (ре)интерпретацијом наслеђене епске грађе (Захаријева 1987: 202). Вишњић је слепи певач (Михајлова 2006: 90–93), устаник, човек из народа, али и песник, усмени хроничар. Он лично познаје главне људе своје епохе, познаје српске манастире, усмену народну историју, али несумњиво и хришћанско предање, чије основне постулате имплицитно уграђује у свој епски свет.

Усмена предаја наслеђене грађе није неспојива са начином интерпретације и предаје најзначајнијих хришћанских текстова (Маринковић 1977: 49). Низ мотива

2 Лукијан Мушицки наводи да Вишњић „пре востанија србског није једну песму сам сочинио. Али с почетка востанија србског почео сочињавати. Кромје њега нико није певао нове песме“. О Вишњићевом стваралачком поступку Мушицки оставља узгредне и фрагментарне, али ипак драгоцене податке: „Питао с војске пришедше за битку, ко је предводио, гди су били, ко је погинуо, против кога су ишли“.

хришћанске обредне поезије, хришћанске химнографије, као и хришћанске обредне прозе (јеванђеља, хагиографски текстови) у сагласју су са етичким начелима усмене књижевности (Половина 2014: 27). Понекад се могу препознати и целовити тематско-сижејни комплекси, мотиви и мотивске целине (Сувајцић 1997: 176).

У прерађеним Филиповим песмама, унутар епске формулативности, врши се својеврсно наслојавање историјских извора, митске матрице која је положена у корен епског језика и хришћанско-легендарних честица.

Песмом „Смрт Марка Краљевића“ (Вук, СНП II, бр. 74) опраштамо се од најзначајнијег јунака српске и јужнословенске усмене епике. Филип Вишњић је у овој песми показао суверено баратање наслеђеном грађом, формулама и обрасцима преузетим из усмене и писане традиције. Основа песме о смрти Марка Краљевића несумњиво је митска. Драматично низање злослутних знакова, од посртања коња и рођења суза (в. Ђорђевић 1939: 37), до сахрањивања без обележја на Светој Гори, у функцији је дочаравања незамисливог – смрти бесмртног јунака. Јунакова смрт је хотимично представљена као ритуално путовање у загробни свет. На синтагматичкој оси јунаковог кретања, загробно царство се простире иза мора као семантичке границе светова. Јунаково путовање до митских крајолика омогућено је његовим жртвовањем епских атрибута који се приносе као обредна попутбина. Песма настаје наслојавањем древних митских елемената на епску матрицу. У старијим варијантама на јужнословенском³

3 Вид. С. Ј. Стојковић, *Краљевић Марко, збирка 220 песама и 90 приповедака народних, покупљених из свих крајева српских и осталих југословенских земаља*, 28 књ. Друштва Светога Саве, Нови Сад, 1922, 439–453; Б. Крстић, *Индекс мотива народних песама балканских Словена*, прир. И. Николић, САНУ, Посебна издања, књ. DLV, Одељење језика и књижевности, књ. 36, Београд, 1984, 626.

и словенском⁴ етнокултурном простору сукоб Марка Краљевића са митолошким бићем-демоном (најчешће вила) резултираће његовом смрћу или губљењу снаге (в. Сувајцић 2005: 169–185). Песма Филипа Вишњића издваја се по очито најмлађем слоју, усмереном у правцу хришћанске (ре)интерпретације старијег митолошког језгра епске песме.

Марко након триста година умре, али не од човека већ од врховног космичког законодавца, од бога, „од старог крвника“. Јунак умире са горком тужбалицом на уснама, јер напушта овај свет, али се у хришћанској интерпретацији припрема за онај, који ће бити означен у пределима Свете Горе:

„Лажив св’јете, мој лијепи цв’јете!
Л’јеп ти бјеше, ја за мало ходах,
Та за мало, три стотин’ година!
Земан дође да св’јетом пром’јеним.”

Марко се симболично одриче епских атрибута, приносећи својеврсну обредну жртву, између осталог, „да хришћанлук Марка не прокуне“.

Уништавање Маркових епских атрибута представља метонимијску супституцију приношења људске жртве (в. Чајкановић, „Доњи свет код старих“, 1994/II: 68). Бацање буздована у море је познато историјско предање које се у традицији, поред Марка, везује и за име деспота Стефана Лазаревића (в. Ређеп 1992: 26)

Марко за собом оставља завет – да се његово благо подели на три дела: један да се утроши да га сахране, други да се граде цркве, а трећи да поделе убогима:

4 М. Халанский, *Южнославянские сказания о Кралевице Марке в связи с произведениями русского былевого эпоса*, III, Варшава, 1895, 720.

„Трећи ћемер кљасту и слијепу,
Нек слијепи по свијету ходе,
Нек пјевају и спомињу Марка“.

Маркова смрт је могла бити, и зацело је и била предмет епског певања. На ту претпоставку упућују, поред *Житија деспота Стефана Лазаревића* Константина Филозофа, и савремени српски летописи. Такав је *Хиландарски летопис* који представља, по Светозару Матићу, „одраз туркофилске националне оријентације после освајања, односно помирења са турском влашћу, када се могло и смело певати о Марку“, за разлику од стиховане и прозне традиције о косовском подвижнику Милошу Обилићу (Матић 1972: 203). Никола Банашевић опрезно одбацује ову тезу, питајући се „да ли се може тако строго одвојити средина коју је одушевљавала косовска епопеја од средине која је славила Марка“ (Банашевић 1935: 41–42).

Ова песма, „пуна мирне трагике и у исто време неочекиване драматике, сигурно је најдирљивија у епском кругу о најпопуларнијем јунаку Јужних Словена“ (Шуберт 2007: 101–110).

У песми „Баја Пивљанин и бег Љубовић“ (Вук, СНП III, бр. 70) бег Љубовић, мотивисан жудњом за осветом због убијеног брата, понижава противника непромишљеним увредама. Племенит покушај Баја Пивљанина да спречи непотребно проливање крви неће уродити плодом, али ће показати сву величину моралног лика Баја Пивљанина и етички кодекс којим се руководио певач песме. Мотивација поступака јунака несвакидашња је у српској усменој епици. Вишњић смишљено гради лик епског јунака као заступника и заточника универзалне хришћанске идеје о потреби, па и неопходности разумевања и праштања међу људима

различитих вера, нација и адета. Пре свега по етичкој и психолошкој карактеризацији јунака је ово изузетна песма Филипа Вишњића. У њеном темељу почива јеванђељска мисао да је људски живот непроцењива вредност, и да је одузети нечији живот исто што и изгубити сопствену душу: „Јер каква је корист човјеку ако задобије сав свијет а души својој науди (Мк 8, 36; в. Јовић 2017: 61–87).

Када је реч о старом репертоару Филипа Вишњића, врло је занимљив одабир две песме о Св. Сави. У песми „Опет Свети Саво“, у поређењу са варијантом следе Степаније, чији је поетски манир био да драмски згушњава атмосферу и посве женски лиризује грађу, уз неизбежан уплив црквених елемената, Вишњић даје знатно проширен каталог задужбина, јер је то одлика његовог разуђеног епског стила:

По слепој Степанији, Немања је утрошио благо зидајући Хиландар, Студеницу и Милешеву. Вишњић је додао још неколико манастира, углавном босанско-херцеговачких, које нису подигли Немањићи, али поред којих је он путовао просећи (Недић 1990: 47).

Сам каталог задужбина проширен је са материјалне на духовну сферу свеколиког доброделија, што показује да је Вишњић једнако умешно прилагођавао стил предмету певања и предмет певања стилу.

Вишњић пева о Св. Сави и у песми „Св. Сава и Хасан-паша“. Несумњиво је на одабир теме и јунака ове песме утицао култ Св. Саве који је био распрострањен нарочито у крајевима око Милешева, Пљевља, Пријепоља (в. Сувајцић 2010: 47).

Вишњићу су културно-историјска и етиолошка предања као и црквене беседе и проповеди о св. Сави морали бити познати и драги (Милошевић-Ђорђевић 1987: 287). Управо је име св. Саве златоткана нит која

повезује сва епска времена у Вишњићевом опусу и исказује певачев етички кодекс, али и државотворни став:

Утисак о континуитету могао би бити последица Вукове организације 'јуначких' песама у три књиге, као и чињенице да одређени певач уграђује лични став певајући о светом Сави. Али, мада су Вишњићеви стихови („Опет свети Саво“, „Свети Саво и Хасан-паша“, „Почетак буне против дахија“) с почетка, из средине и на крају епских времена посредством Савиног имена јаче су истакли етичке принципе и идејне ослоње колектива (Самарџија 2002: 20).

Сурову ратну атмосферу устаничке Србије оплемењује Вишњићева епска интерпретација историјске биографије кнеза Ивана Кнежевића.⁵ Његов епски пор-

5 Уз песму о Ивану Кнежевићу која је објављена 1819. године у Давидовићевом *Забавнику* (за 1820. годину) Вук је дао следеће објашњење: „Мислим да ће свакоме Србљину бити мило јоште коју ријеч чути о Ивану Кнежевићу. Из ове се пјесме види, да је он био од старине оборкнез од Бијељинског кадилука, који се зове *Семберија* (у Зворничкој наји на лијевом бријегу Дрине). Ја сам га очима мојим виђео 1802-е године, кад је долазио у Јадар Алибегу Видаићу, брату Капетанпашину. – Он је најприје постао свима познат у Јадру и у Мачви, и у цијелом људству славе и чести вриједан, 1806-те године, кад је то Добрићко робље откупио. Послије тога одма почело му се зло за добро враћати, као што често бива међу људима: те исте године уватио га је познати арамбаша *Црнобарац Станко* са својим друштвом, и водили га са собом по шуми (као Реџепов арамбаша *Гица* Старовлашкога кнеза Јову *Рашковића*, 1812.) док се није откупио, као од ајдука. (...) До 1813-те године живио је у Мачви доста добро; а 1816-те чуо сам, да се био намјестио у селу *Грабовцу* (више Земуна), и да има једно кљусе и таљиге, те с њима заслужује љеб себи и својима. И може бити да онђе још тако живи; ако није већ отишао на *истину*, или се опет вратио у Србију, како се сад умирило под Господаром *Милошем Обреновићем*. Тако је дакле Ивана Кнежевића већ одавно поћерала срећа, као многе поштене и знамените људе на овоме свијету. – Он је у Сријему прошавшије година био сиромашнији, него ико у његовој кнежини; а Бог зна, и сад како живи; али Ристос

трет у Вишњићевој песми одише светачком благошћу и добротом. Кнез милосрђа духовна је пројекција кнеза мученика у расудном времену Устанка. Као и велики косовски предак, и кнез од Семберије библијски је украшен особинама људскости, алтруизма и доброте. Кнез Иван Кнежевић свој ауторитет заснива на чистом образу и високим етичким својствима. Када кнез поручи „свој земљи Семберији” да дође у Бијељину, „паства“ ће му се одазвати без поговора:

Кад то чула земља Семберија,
Сва Ивану по ријечи дође.

Иванов углед потврђује се и похвалом недостојног противника, вероломног Кулин-капетана:

Вала тебе, Иво оборкнеже!
Таког кнеза до Стамбола нема.

Коленићевство Ивана Кнежевића назначено је атрибутом „господства“, титулом кнеза од Семберије, као и етимологијом места Дворови у којему узвишени кнез столује. До таквог положаја није се могло доспети преко ноћи. Иванови поступци одају урођену отменост, наслеђену од благородних предака.

И други Вишњићеви јунаци умеју да уздигну мерило чојства изнад јунаштва. У песми „Бој на Салашу“ Милосав Бакал има верног слугу:

Господ, кад стане свакоме плаћати по свом ђелу, платиће и њему за сва добра, што је коме починио, и накнадиће му за све муке, што је поднијо на овом свијету; а народ Српски, докле гођ својим језиком узговори, пјеваће му име, и с највећим поштовањем и благодарности опомињаће га се“ (Вук Стефановић Караџић, [Иван Кнежевић] у: Вук, *Историјски списи I*: 13–14).

Павлић момче из града Мостара,
 Когано је Бакал одранио
 Уз кољено ко рођеног сина
 Зарад Бога и заради душе...

Учињеном добротинству се овде узвраћа једнаком мером, јер у боју „Павлић собом заклања Бакала“.

И у Вишњићевим песмама, као и у косовској епици, основна мотивација поступака епских јунака јесте својеврсна етика срца. Као што слуга Голубан „свом срцу одољет не може“ да не оде на Косово, тако је и Станко Црнобарац немоћан пред заповешћу срца у песми „Бој на Салашу“. Када „сабље почну да севају“ он „срцу одољет’ не може“ да не учествује у боју. Милошу Поцерцу се пред полазак у битку „живо срце смеје“.

У песми „Бој на Салашу“ издваја се једна апартна поетска слика која је сва у традицији и сва је у дистанцирању од ње. Реч је о приказивању силних и осионих Турака који се враћају из Мачве са отетом стоком и богатим пленом. Посредством „рефлектора“ који гледају жалостиви приказ из прикрајка, Вишњић обликује једну драматичну сцену. Уместо каталога јунака даје се каталог стоке. Али је техника приказивања потпуно у маниру представљања крупних кадрова бојева у устанничкој поезији. Потресна се сцена припрема звучном подлогом коју подастире плач поробљене стоке. Затим се отвара визуелни план. Каталог поробљене и узбуњене стоке дат је у суштини епском стилизацијом. Састоји се од променљивих и непроменљивих елемената. Променљиви конституенти су број, род и класа рогате марве (*именица*). Непроменљиви су пак њихов статус (*робље*), радња којом су повезани (*гоњење*), као и начин њиховог епског „говора“ (*глагол*).

Епски каталог се обликује понављањем и варирањем саставних елемената глаголске синтагме којом за-

почињу искази у сваком стиху (непроменљиви глагол *стоји* + променљива ономатопејска глаголска именица римом повезана са другим синтагмама у структурно уређени низ): *стоји блека, стоји мека, века стоји, (а јарића дрека), стоји рика, (а телади мека), бука стоји*. Правилном се римом потенцира истоветност худе животне судбине разноликих бесловесних бића. Експресивне радње су рика, блејање, дрека и вречање стоке. Вавилонско разногласје невољом уједињених животињских гласова и језика постигнуто је класичном епском техником понављања и варирања статичких и динамичких елемената епског каталога:

Стоји блека овац' за јањцима,
Стоји мека јањац' за овцама,
 Века *стоји* коза за јарићи,
 А јарића дрека за козама;
Стоји рика крава за теладма,
 А телади мека за кравама;
 Бука *стоји* Мачванских волова,
 Не познају својијех чобана,
 Веће виде ће су јабанлије,
 Види стока, ће ће путовати,
 Паке жали свога завичаја;

Вишњић пролазак рогате и репате марве представља са оригиналном и генијалном преданошћу човека коме је звук у животу драгоцену чулно исходиште. Вишњић ће препознатљиве елементе усмене традиције („Јека стаде коња око двора“, „Хасанагиница“, Вук, СНП III, бр. 80) уклопити у један посве другачији контекст. Мелодија уједињених животињских гласова тим је снажнија што је унутар универзалног оквира тужења обесправљених и понижених Божјих створења смишљено отворен и на психолошком плану веома функционално искоришћен породично-етички

комплекс односа деце према родитељима. Стока најме тужи за завичајем, за родном грудом, али и за мајкама са којима се та родна грудa метонимијски поистовећује. Призор је кудикамо потреснији него да је било представљено људско робље, којегa је, свакако морало бити и у овом случају, као и у песми о племенитом кнезу од Семберије. У каталогу се предност даје младунчади оних домаћих животиња које су у функцији плодности и живота. Самом улогом у сељачком газдинству, али и по својој биолошкој статусу, оне а priori симболизују жртву (телад, јарићи, јагањци). За очајном и слућеном стоком помаљају се бахати Турци. Не случајно, и они су представљени аудитивном техником. За ужаснутим гласовима беспомоћне и невине стоке бахато „алакају“ Турци. Њихово се лармање у поређењу са вревом сиротих животиња доима као аутентично оглашавање из пакла:

А за њима Турци алакају.
 Виче Турчин један на другога:
 „Лакше, Мујо! Не умори марве.“ -
 „Хоћу, Усо, а да како не ћу;
 Далеко је Дрини путовати,
 Бојати се Чупића Стојана.“

Певачу је, није претерано рећи, намера била да оштрим контрастом између стоке и њихових гонича инверзно представи опозитни пар *људско : животињско*. Животиње се у Вишњићевој епици понашају као људи. Оне тугују као људи, оне се боје као људи, оне плачу као људи. Не одричу им се, поред биолошких, ни патриотске побуде („Види стока ће ће путовати,/Паке жали свога завичаја“). Људи се пак понашају као животиње. Од људских осећања Турци једино признају и показују страх у односу према српским јунацима (в. Сувајцић 2010).

Хришћански су конциповане и етичке регуле заступљене у Вишњићевим песмама. Осуда лакомости и грабежљивости, неверства и насилништва, ма са које стране да долазиле: споља, од осيونих Турака (Хасан-паша, Дилавер) или пак изнутра, са стране вероломних побратима и лажљивих сабораца (Његошевић Мато).

Песме о племенитости Баја Пивљанина и о задужбинама Светога Саве обликују исту духовну димензију стварности као и песма која је посвећена несвакидашњем устаничком портрету кнеза Ивана Кнежевића:

„Кнез од Семберије у Вишњићевој песми не подиже попут Немање, Лазара или Марка манастире. Његова задужбина није материјалне, већ духовне природе, а самопрегор и племенитост чине овај лик другачијим од свих осталих. Али, то издизање благородности у човеку јесте и својеврсно Вишњићево завештање. У три његове песме, које обележавају граничне тачке епских епоха, духовност је однела превагу над снагом јуначке акције и моћима оружја“ (Самарџија 2006: 88).

У песми „Свети Саво и Хасан-паша“ (Вук, СНП III, бр. 14) Вишњић је прилагодио формулу предмету певања. Уместо жене на капијама *Града* („Мајка Маргарита“) или пак виле на капијама *Небескога града* у митолошком лирском моделу „вила зида град“, у Вишњићевој ће се варијанти у уводу појавити „ђаче самоуче“, што је у савршеном складу са семантичко-просторном диспозицијом манастира Милешева као *Светога града*. Словенској је антители, динамике ради, подарен дијалогски облик (разговор старца игумана и ђака). Фигура је померена ка медијалној позицији, и дата је у склопу градацијског ређања посебних формула. *Формулу свитања*, у функцији наговештаја смрти, употребио је већ једном Филип у песми о смрти Марка Краљевића. И у песми о св. Сави и Ха-

сан-паши формула ће призвати трагичне догађаје (навала Турака). Али ће трагика у коначном исходу бити избегнута увођењем црквено-легендарних елемената, посредством свечевог чуда. Поређење са ластавицом, баштињено из дубинске структуре народних веровања, изостало је у експозицији, али је зато веома функционално уклопљено у причу о ослепљењу Хасан-паше. Тиме је постигнута композициона заокруженост и стилска дотераност варијанте. Иницијална је формула призвала финалну. У бриљантном песничком поступку честице формулативног језгра расподељене су унутар различитих делокруга ликова (*помоћник : противник*, веза успостављена на релацији *своје : туђе*), што ствара привид усмене објективности, тако карактеристичан за Вишњићеву устаничку епику:

Помами се пашин Дилавере,
И он оде, утече у гору;
Паши узе и ноге и руке,
И обје му очи искочише.
*А кад паша оста без очију,
Цвили паша, како ластавица.*

Праведна казна која стиже силника због његових богохулних сагрешења код просечних епских певача вероватно би представљала и најфункционалнију поенту. Вишњићу то, међутим, није било довољно. Турчин не може да прође само са физичком казном, ма како она страшна била. Чак и ако је реч о вађењу очију. Он мора да се покаје. Да се морално преобрази. Стога ће се костур песме затворити класичном црквено-религиозном поентом.

„Голема чудества“ која су призвана игумановом молитвом асоцирају на „небеске прилике“ у песми „По-

четак буне против дахија“. Да је Вишњић астрални песник првог реда потврдиће се већ овде карактеристичним детаљем из пророчког сна о горњем канату цркве који пада на доњи, потревши иконе. Овај детаљ још указује на Филипово солидно познавање ширег корпуса усмене традиције. (Срећемо га загонетки о горњем клину који треба да се смакне на доњи како би јунак савладао несавладиву препреку у бајци „Златна јабука и девет пауница“.)

Поред елемената легендарне фантастике, детаљ са лучом која кроз кубе обасјава свечев ћивот представља једно од најлепших лирских места у Вишњићевој поезији, на шта је већ указано у науци (Вл. Недић). У једном историјском предању о *Савиним веригама*, које је забележено у Сарајеву, срећемо слику која је могла да послужи као исходиште за Вишњићеву поетску визију, али и да представља њен познији одблесак, изазван повољном рецепцијом Вукових збирки. Када богаташи науме да из манастира избаце вериге које је моштима светитеља даровао један убоги сиромаш, свечев ће се ћивот узбунити и устрептати на исти начин као у Вишњићевој песми: „Кад виђеше шта је, одмах нареде да се и дроњци и вериге избаце пред манастир. Чим су то учинили, *а ћивот светитељев затрепти и свијеће се по цркви све потрну*“ (*Савине вериге*, Ђоровић 1990: бр. 50). У Вишњићевој песми, свечево поређење са дететом које трепти у мајчином наручју припремљено је уводном словенском антитезом, у којој се однос *мајка : син* актуелизује два пута:

Голема се чудества створише:
А из неба луча полећела
И кроз кубе цркви улећела,
Она паде на светога Саву,

Под лучом се ђивот отворио,
 У ђивоту светац потрептио,
 Игуману на руке се даде,
 Као мајци у радости д'јете.

Када је реч о писаним изворима, они су у Вишњићевим песмама сасвим функционално уклопљени у епску матрицу. Легендарно-хришћански наноси у песми „Св. Саво и Хасан-паша“ очито су пореклом из црквене литературе. Као што је неупитан и „манастирски импулс“⁶ о коме говори Иларион Руварац у вези са каталогом немањићких задужбина у песми „Опет св. Саво“. То, међутим, не значи да је Вишњићева песма потекла из *Троношког родослова*, како је сматрао Светозар Матић (1972: 276). Вишњић своју грађу, била она усменог или писаног порекла, подвргава специфичном процесу поетске стилизације и усмене сублимације. Она тако постаје доиста његова.

Тако су и „небеске прилике“ у песми „Почетак буне против дахија“ постале саставни део Вишњићеве усмене поетске есхатологије, иако су образоване на историјским премисама, са снажним утицајима погребног обредног ритуала, али и библијске књижевности. Почетак Буне се представља космичким знацима којима су се у усменој традицији, али и средњовековној књижевности увек наговештавали преломни догађаји. Упоредимо престављене деспота Стефана у виђењу Константина Филозофа: „Престави се у години 6935. (1427.) у 19. дан месеца јула у суботу, у 5. час дана када је са коња био скинут, био је у граду наједанпут такав гром изненада, страшан какав никада нисмо чули, од кога часа и тама би у целом том крају, тако

6 I. Ruvarac, *Car-Nemawe blago, Prilo`ak ispitivawu srpskih narodnih pesama*, Kolo II/1901, 69-74; v. u: *Zbornik Ilariona Ruvarca I, prir. N. Radojčić, Beograd, 1934, 527.*

да се мислило да је ноћ, која се у залазак сунца мало просветлела. А ово је било у подне... Падали су (људи) лицем ка земљи и крв је текла из њих... (Људи) су лица гребли и власи трзали, и све с ветле хаљине изменили су... Коњима су гриве резане... а угарски витезови, његове слуге, избезумљеним гласом викали су: 'Ко ме ћеш нас сада слати? Шта смо држави твојој сагрешили и овако нас наједампут одгониш? ... Од сада се налазимо и сиромаси и страни'... А изнад града и у седмоврхом граду спроводне (погребне) песме оних који одлазе и који долазе испуњавају ваздух..."

Нада Милошевић-Ђорђевић врло добро запажа да се смрт деспота Стефана „уклопила у захтеве фолклорних биографија, од знамења до извођења обичаја и речи нарицања“ (Милошевић-Ђорђевић 1998: 204) Погледајмо Вишњићев устанички постамент. Све је ту: усплахирени свеци на небу, гром на Светога Саву, крвави барјаци, месец у крв огрезнуо, узбуњени људи на земљи. Али је све вишњићевско. Циклично уклопљено у завршетак старог и почетак новог космичког, историјског и људског поретка (в. Сувајцић 2010).

У песми „Бој на Чокешини“ налази се познато поређење о глави и врбовини, које се може прочитати још у делу *Јаничарева успомене* Константина Михаиловића Островчанина из 15. века, у сцени погубљења кнеза Лазара. Чувено је место на коме Крајмир, војвода топлички, поручује кнезу: „Мили кнеже, одговарај цару, јер глава није као врбово стабло да по други пут израсте“ (Михаљчић 1989: 89). Ђурчијин прекор упућен великом војводи Јакову Ненадовићу сведочи о чудесној виталности традиције и континуитету усменога и писаног певања и казивања о Косовском боју. Јер, не треба заборавити, и песма о боју на Чокешини евоцира Косовску битку и њене последице:

Вако рече Ђурч'ја арамбаша:
 „Та Јакове, српски комендате!
 оћеш, болан, више довест' војске,
 ја се први с Турци бити нећу:
 јер ја нисам дрво врбовина,
 кад пос'јеку, да с' омладит могу,
 па да будем врба, к'о и била,
 већ Ђурчија, горски арамбаша,
 кад пос'јеку, омладит се не ћу;“
 (Вук, СНП IV бр. 26)

Тешко би било поверовати да је Вишњић до ове формуле дошао проучавањем историографских дела о Косовском боју. И Константин Јаничар и Вишњић на-пајају се на истом животворном врелу усмене традиције, која се развијала паралелно са летописима, родословима и хроникама, те хагиографским и литургичким списима српске средњовековне књижевности. И есхатолошке визије у *Житију деспота Стефана Лазаревића* настале су својеврсном сублимацијом библијске литературе, жанровских одлика житија владара као водећег биографског жанра старе српске књижевности и фолклорне матрице на коју је та биографија положена (в. Милошевић-Ђорђевић 1998: 204).

Извори:

- Вук, *Историјски списи I*:** Вук Стеф. Караџић, *Историјски списи I. Сабрана дела Вука Караџића*, књ. XV, приредио Радован Самарџић, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964, Просвета, Београд, 1969.
- Вук, *Пјеснарица*:** Вук Стеф. Караџић, *Пјеснарица 1814–1815, Сабрана дела Вука Караџића*, књ. 1, прир. Владан Недић, Београд: Просвета, 1965.

- Вук, Преписка I:** Вук Стеф. Караџић, *Преписка I (1811 – 1821), Сабрана дела Вука Караџића*, књига двадесета, прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима, Београд: Просвета, 1988.
- Вук, СНП II:** *Српске народне пјесме*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, књ. II, у којој су пјесме јуначке најстарије, Беч, 1845. *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. V, прир. Радмила Пешић, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864-1964, Београд: Просвета, 1988.
- Вук, СНП III:** *Српске народне пјесме*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, књ. III, у којој су пјесме јуначке средњијех времена, Беч, 1846. *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. VI, прир. Радован Самарџић, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964, Београд: Просвета, 1988.
- Вук, СНП IV:** Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме*, књ. IV, 1862, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. 7, прир. Љубомир Зуковић, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864-1964, Београд: Просвета, 1986.

Литература:

- Банашевић 1935:** Банашевић, Никола. *Циклус Марка Краљевића и одјеци француско-талијанске витешке књижевности*. Скопље, 1935.
- Ђорђевић 1939:** Ђорђевић, Т. Р. „Сузе Шарца Краљевића Марка“. *Белешке о нашој народној поезији*. Београд, 1939.
- Зуковић 1994:** Зуковић, Љубомир. *Путовође и путокази*. Српско Сарајево: Завод за издавање уџбеника Републике Српске, 1994.
- Захаријева 1987:** Захаријева, Светлана. *Свирачът във фолклорната култура*. Софија, 1987.
- Јовић 2017:** Јовић, Саво Б. *Јеванђељски мотиви у епским народним песмама (тумачења у настави)*. Београд: Православна реч, 2017.

- Кнежевић 2012:** Кнежевић, Саша. *Вишњићев пјеснички споменик револуцији*. Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, 2012.
- Латковић 1959:** Латковић, Видо. „Вуков ’рачун од јуначких песама“. Ковчежић, Прилози и грађа о Доситеју и Вуку књ. II. Београд, 1959. 42–61.
- Маринковић 1977:** Маринковић, Радмила. „Утицај начина комуникације на структуру уметничког дела у усменој и средњовековној књижевности“. *Научни састанак славистички центар*, 1977. 47–53.
- Матић 1972:** Матић, Светозар. *Нови огледи о нашем народном епу*. Нови Сад, 1972.
- Милошевић-Ђорђевић 1998:** Милошевић-Ђорђевић, Нада. „Народна предања о деспоту Стефану“. *Српска књижевност у доба Деспотовине*. Дани српског духовног преображења, Деспотовац, 1998.
- Недић 1990:** Недић, Владан. *Вукови певачи*. Београд, 1990.
- Ненадовић 1884:** Ненадовић, Константин Н. *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа, Врховног Вожда, ослободиоца и Владара Србије. Живот његови војвода и јунака. Као градиво за Србску Историју од године 1804 до 1813 и на даље*. Сабро, написао и издо Константин Н. Ненадовић, Краљев Срб. Артиљерије Капетан у пензији. Књига . Са 19 литографски слика. У Бечу, У штампарији Јована Н. Вернаја, 1884. Фототипско издање, „Слобода“, Београд, 1971, 581. Овде према: *Фолклористика*, Часопис Удружења фолклориста Србије, година друга, свеска 2, 2017, стр. 204.
- Панић Суреџ 1956:** Панић-Суреџ, М. *Филип Вишњић песник буне*. Београд: Просвета, 1956.
- Панић Суреџ 1967:** Панић Суреџ, М. *Филип Вишњић, живот и дело*. Београд, 1967.
- Половина 2014:** Половина, Наташа. „Библијски мотиви у песмама слепих певачица“. Марија Клеут, Љиљана Пешикан-Љуштановић, Наташа Половина, Светлана Томин (прир.). *Без очију кано и с очима: народне песме слепих жена*. Нови Сад: Филозофски факултет–Академска књига, 2014. 27–49.

- Руварац 1934:** Руварац, И. „Цар-Немање благо, Приложак испитивању српских народних песама“. *Коло* 1901/II. Н. Радојчић (прир.). *Зборник Илариона Руварца I*. Београд, 1934. 69-74.
- Самарџија 1997:** Самарџија, Снежана. „Функција Јеванђеља у формулама усмене књижевности“. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 26/1. Београд: Међународни славистички центар, 1997. 145–154.
- Самарџија 2006:** Самарџија, Снежана. „Све ће то народ – заборавити (уз казивања о кнезу Ивану Кнежевићу)“. *Настајање нове српске државе*, Зборник радова са научног скупа и поводом њега. Н. Љубинковић (прир.). Велика Плана–Београд: Институт за књижевност и уметност, 2006. 81–97.
- Сувајџић 1997:** Сувајџић, Бошко. „Библија и мотиви наше народне епске поезије“. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 26/1. Београд: Међународни славистички центар, 1997. 173–184.
- Сувајџић 2005:** Сувајџић, Бошко. „Вода на Урвини: митска и фиктивна смрт Марка Краљевића“. *Јунаци и маске. Тумачења српске усмене епике*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2005. 169–185.
- Сувајџић 2010:** Сувајџић, Бошко. *Певач и традиција*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Ђоровић 1990:** Ђоровић, Владимир (сакупио). *Свети Сава у народном предању*. Библиотека „Наслеђе“. Београд: Народно дело, Задруга православног свештенства СФРЈ, 1990.
- Чајкановић 1994/II:** Чајкановић, Веселин. „Студије из српске религије и фолклора 1925-1942.“ Војислав Ђурић (прир.). *Сабрана дела из српске религије и митологије*. Књ. II. Београд: СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партенон М.А.М, 1994.
- Шуберт 2007:** Шуберт, Габријел. „Поетско транспоновање историјске стварности у народној песми – *Смрт Марка Краљевића*“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 36/2. Београд: Међународни славистички центар, 2007. 101–110.

Boško Suvajdžić

VIŠNJIĆ AND THE BIBLE

Summary

Višnjić built his epic world on the basis of elements of epic formulation, mythological elements, historical awareness of the significance of the event whose witness and contemporary was himself, but also on the developed ethical codex which substantially corresponds to the universal Christian principles.

Key words: Filip Višnjić, epic poem, Christian codex, history, Bible, myth.